

Kriittinen ajattelu

Keskustelutaitojen vahvistaminen opetuksessa - koulutussarja

Filo ry / Opetushallitus

1.10.2022, Tampere

Luento:

Tuukka Tomperi

KT, FM, vanhempi tutkija (Tampereen yliopisto)

www.tuukkatomperi.fi

Pienryhmät:

Emilia Lehtinen, Aki Saariaho & Tuukka Tomperi

Nämä tiivistelmät ladattavissa osoitteessa:
www.tuukkatomperi.fi/keskustelu

Keskustelutaitojen vahvistaminen opetuksessa - koulutus

Opetushallituksen maksama (osallistujille ilmainen) koulutus,
järjestäjänä Filo ry (Filosofiaa lapsille, nuorille ja yhteisöille),
Yleisteemana dialoginen opettaminen

Kolme koulutuskertaa ja teemaa:

- Lähikoulutus (Tampere) 1.10.: **Kriittinen ajattelu**
- Etäkoulutus (Helsinki, verkossa) 18.3.: **Kulttuurinen moninaisuus**
- Etäkoulutus (Oulu, verkossa) 1.4.: **Demokratiakasvatus**

Osallistua voi 1-3 koulutuskertaan. Etäkoulutuksista lähetetään
tiedot sähköpostitse.

Koulutuksen pääaineistona Opetushallituksen julkaisema *Dialogi- ja tunnetaidot opetuksessa* (2022)

Verkkoaineisto: <https://www.oph.fi/fi/dialogi-ja-tunnetaidot-opetuksessa>

Kirja: <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/dialogi-ja-tunnetaidot-opetuksessa>

Dialogi- ja tunnetaidot opetuksessa

Dialogi- ja tunnetaitojen opas avaa opettajille näkökulmia dialogiseen opetukseen, tunnekasvatukseen ja ajattelu- ja keskustelutaitojen harjoitteluun. Vaikeiden aiheiden käsittelylle on omistettu oma osionsa. Julkaisu tarjoaa niin teoreettista tietoa, pohdittavaa kuin käytännön harjoituksiakin. Dialogi- ja tunnetaitojen opas on suunnattu perusopetuksen ja toisen asteen opettajille. Myös muut opettajat ja kasvattajat voivat saada siitä uusia näkökulmia ja apua työhönsä.

Päivän ohjelma ja aikataulu:

10.00-10.15 Aloitus, orientaatio

10.15-11.45 Luento (auditorio)

11.45-12.45 Lounastauko (omakustanteinen)

12.45-14.15 Työpajat 3 pienryhmässä (auditorio + luokat)

14.15-14.30 Kahvitauko

14.30-15.00 Loppukeskustelu (auditorio)

Kriittinen ajattelu ja dialoginen opetus

Koulutuksessa kriittistä ajattelua tarkastellaan kognitiivisena ja sosioemotionaalisena valmiutena ja taitona, osana ajattelutaitojen kokonaisuutta sekä yhteisöllisenä ja dialogissa opittavana käytäntönä.

Tavoitteena on, että osallistuja perehtyy kriittisen ajattelun merkitykseen ja oppii tapoja opettaa kriittistä ajattelua käytännössä pedagogisen filosofoinnin keinoin.

Tietoperustaisen ajattelun ja demokratian *mahdollisuudet* ovat nyt paremmat kuin koskaan

Tallennetun tiedon (*datan*) määrä, tiedon automaattisen käsittelyn teho (*komputaatio*), uuden (*tieteellisen*) tiedon tuottamisen tahti ja tietosisältöjen (*informaation*) välittämisen nopeus ja kattavuus (*kommunikaatio*) ovat jatkuvasti kasvaneet, 1980–2000-lukujen aikana jopa kiihtyvästi (laskutavasta riippuen)

Mutta periaatteellisten mahdollisuuksien toteuttaminen käytännössä ei ole helppoa: **tieto vaikuttaa vasta kun sitä kyetään muuttamaan yksilölliseksi ja yhteisölliseksi tietämykseksi ja siihen perustuvaksi toiminnaksi**

Tiedon yhteiskunnallisen merkityksen pulmat hyvin tuttuja

Viimeisen kymmenen vuoden aikana lisääntyvästi huomiota herättäneitä yhteiskunnallis-poliittisia ilmiöitä:

- informaatiovaikuttaminen, hybridisota, disinformaatio ([*disinformation*](#)), valemediat ([*fake news*](#))
  - keskustelun ja mielipiteiden polarisaatio
  - ”kaikukammiot” ja sosiaaliset kuplat ([*echo chamber*](#))
  - vahvistusvinoutumat ([*confirmation bias*](#))
- kaikki liittyvät toisiinsa ja ovat ilmenneet ajankohtaisissa poliittisissa tapahtumissa (pakolaiskriisi, ulkomaalaisviha, hybridisodankäynti, Brexit ja US-presidentinvaalit, Venäjän toiminta ym.)

Russian Embassy, UK

@RussianEmbassy

Russia government organization

FM [#Lavrov](#): The goal of Russia's special military operation is to stop any war that could take place on Ukrainian territory or that could start from there.

[Käännä twiitti](#)

MFA Russia ja 9 muuta

7.28 ip. · 7. maalisk. 2022 · Twitter Web App

1 111 uudelleentwiittausta 8 214 Twiitin lainaukset 3 211 tykkäystä

Josh Dawsey

@jdawsey1

Trump mused to donors that we should take our F-22 planes, "put the Chinese flag on them and bomb the shit out" out of Russia. "And then we say, China did it, we didn't do, China did it, and then they start fighting with each other and we sit back and watch."

[Käännä twiitti](#)

6.21 ap. · 6. maalisk. 2022 · Twitter Web App

5 928 uudelleentwiittausta   8 914 Twiitin lainaukset   24,1 t. tykkäystä

Ano Turtiainen + @TurtiainenAno · 4. huhtik.

...

Tulee se sotapropaganda kummalta puolelta tahansa, sitä ei pidä uskoa, eikä levittää. Ja ihan oikeasti, älkää hyvät ihmiset kulkeko enää ne pölypussit naamoilla, niiden jatkuva käyttö on terveydelle vaaraksi.

207

62

852

Ano Turtiainen + @TurtiainenAno · 24. maalisk.

...

Älkää hyvät ihmiset uskoko valtamediaa myöskään Ukrainaan liittyvässä uutisoinnissa. Älkääkää enää missään muussakaan asiassa.

261

98

795

Anu Turtiainen @TurtiainenAno · 31. maalisk.

...

Arimmat saattavat vieroksua videolla olevaa Jumalan sanaa, mutta video on kyllä loppuun saakka kovaa tykitystä Venäjältä, Ukrainasta, Natosta, Saksasta, Suomesta, jne. Niin, ja spekuloidaan siellä jopa Putinin seuraajasta.

youtube.com

Taistelu Itä-Euroopan sieluista

Miksi maailma ei ymmärrä mitä nyt tapahtuu? Mitä tapahtui NATOLle kylmän sodan jälkeen? Mitkä ova...

 17

 8

 38

 NURMO

Taistelu Itä-Euroopan sieluista

8,478 views · Mar 30, 2022

 192

 DISLIKE

 SHARE

 CLIP

 SAVE

Mauno Mattila

3.04K subscribers

SUBSCRIBE

Miksi maailma ei ymmärrä mitä nyt tapahtuu? Mitä tapahtui NATOLle kylmän sodan jälkeen? Mitkä ovat Suomen ja Ukrainan synnit, joista vaietaan? Mikä ajaa Venäjän federaation liikkeelle? Miksi ankara Jumalan tuomio kohtaa Venäjää? Mikä on Jumalan suunnitelma? Näihin kysymyksiin

SHOW MORE

Kiitos opetuksesta tekstivahvaa terveenkuulosta/ nykyaikana kun ei paljon ole Luottamusta juuri mihinkään. Rauhallista Pääsiäistä .

 4 REPLY

Sotauutisia kaninkolosta

[YLE](#)
[Uutiset](#),
11.4.2022

Jäljitimme Venäjän propagandaa sen alkulähteiltä suomalaisiin sosiaalisen median ryhmiin asti. Selvisi, että osa terveysvaikuttajista jakaa hyvin outoja väitteitä Ukrainan sodasta.

11.4. 9:38 • Päivitetty 11.4. 17:11

"Olen salaliittoteoreetikko ja hörhö", sanoo mies liituraiapuvussa. "Paras tuoda se esiin itse, joku muu sanoisi sen kuitenkin."

Mies on **Olli Posti**, yksi suomalaisen vaihtoehtoväen tunnetuimmista hahmoista. Hän on vaikuttanut pandemia-aikana koronatoimien vastaisessa liikkeessä, mutta alun alkaen hän nousi julkisuuteen ravintoguruna.

Viime viikkoina Posti on antanut henkilöbrändinsä kautta julkisuutta erikoisille tulkinnoille Ukrainan sodasta. Hänen Twitter-seuraajansa ovat esimerkiksi saaneet lukea Ukrainan natseista, bioaselaboratorioista ja siitä, miten Venäjän veriteot Butšassa onkin lavastettu.

Sotauutisia kaninkolosta

Jäljitimme Venäjän propagandaa sen alkulähteiltä suomalaisiin sosiaalisen median ryhmiin asti. Selvisi, että osa terveystaustajista jakaa hyvin outoja väitteitä Ukrainan sodasta.

11.4. 9:38 • Päivitetty 11.4. 17:11

[YLE](#)
[Uutiset](#),
11.4.2022

Terveystaustajien poikkeava Ukraina-linja

Kävimme läpi, mitä noin 40 koronatoimien vastustamisella profiloitunutta sosiaalisen median mielipidevaikuttajaa ovat kirjoittaneet Ukrainan sodasta Twitterissä. Tiettyä osaa heistä yhdistävät nimenomaan valtavirrasta poikkeavat näkemykset terveydestä ja Venäjän propagandan jakaminen.

Esimerkiksi lääkäri **Antti Heikkilä** on saanut laajan seuraajakunnan puhumalla [lääkkeettömien hoitojen puolesta](#) ja kritisoimalla joitakin rokotuksia.

Viime aikoina Heikkilä on ylistänyt Venäjää ja sen presidenttiä **Vladimir Putinia** sekä sanonut USA:n olevan syyllinen sotaan.

**"Ei ole todellista sotaakaan vaan
venäläisten kohde oli USA:n
viruslaboratoriot ja ne on nyt
tuhottu."**

Antti Heikkilä Twitterissä 5.3.

Antti Heikkilä

@AnttiHeikkil2

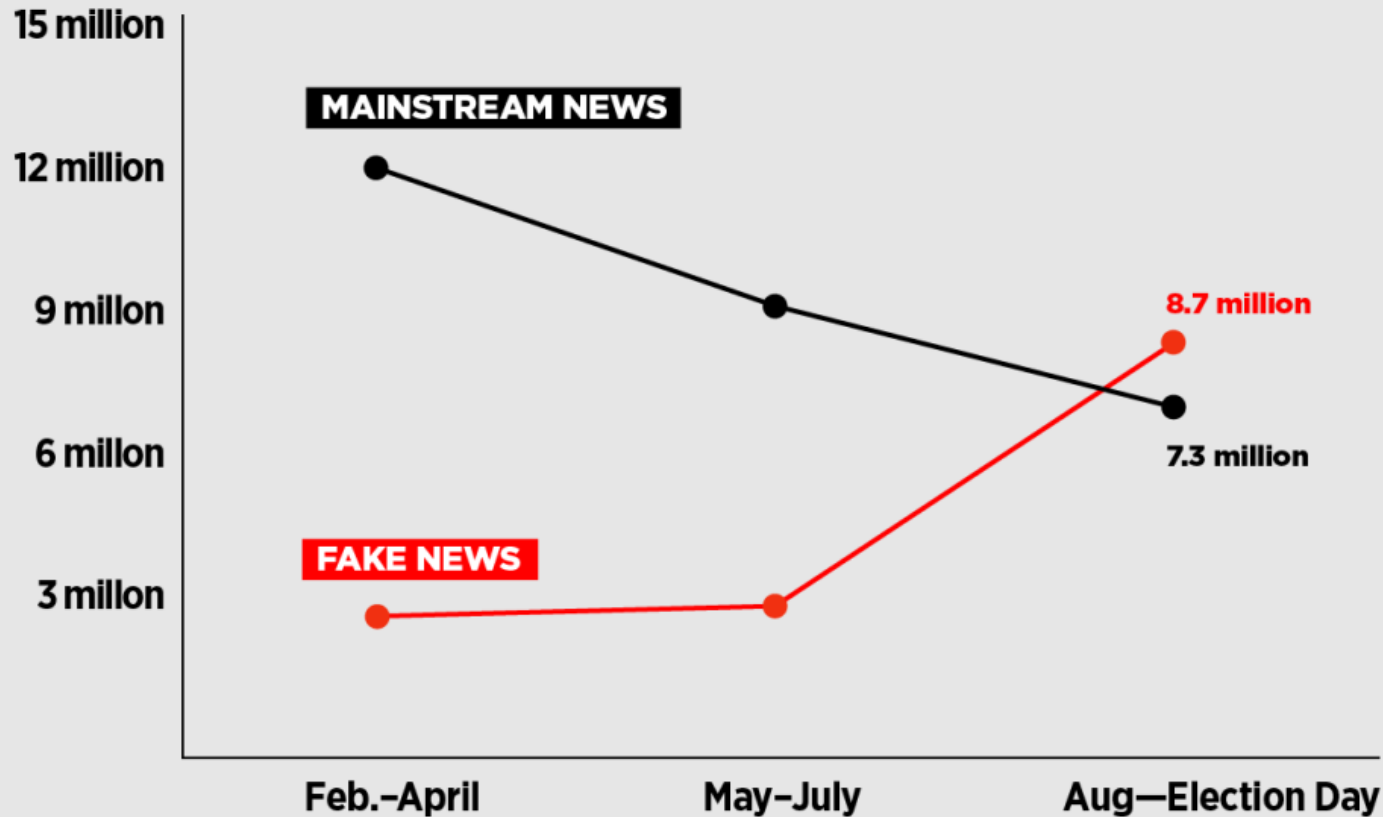

Mitäpä jos Venäjä tuhoaisi vihanlietsojat Suomesta, YLE, Hesari ja Naton Kyberkeskus. Vain 3 raketia. Tulisi rauha maahan

[Translate Tweet](#)

12:12 AM · Feb 25, 2022 · Twitter Web App

Total Facebook Engagements for Top 20 Election Stories

ENGAGEMENT REFERS TO THE TOTAL NUMBER OF SHARES, REACTIONS, AND COMMENTS FOR A PIECE OF CONTENT ON FACEBOOK SOURCE: FACEBOOK DATA VIA BUZZSUMO

US,
presidentin
-vaali 2016

Informaatiovaikuttamisen ja disinformaation muotoja on monia

- **Valtiojohtoinen** hybridisodankäynti ja informaatiostrategia & yleisön tiedonsaannin kontrollointi ja sensuuri
- **Taloudellisen ja poliittisen vallan** yhdistymiset & mediayleisöjen polarisoituminen vapaankin mediakentän piirissä
- **Sosiaalinen media ja ”influensserit”** & näiden vaikutus politiikan kentällä ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä

Nämä tietysti kietoutuvat monin tavoin toisiinsa, kuten edelläkin on nähty

Sosiaalisen median alustojen ylläpitäjiltä (etenkin FB, Twitter) on vaadittu tarkempaa moderointia, sääntöjä ja kontrollointia ns. ”vale uutisten”, informaatiovaikuttamisen ja muun harhaanjohtavan viestinnän karsimiseksi

Jossain määrin näin on tapahtunutkin, kontrolli on ainakin hieman lisääntynyt ja algoritmeja muutettu

Mutta ei näytä siltä, että ongelma olisi lieventynyt vertailtaessa 2016 ja 2020 vaaleihin liittyvää uutisvirtaa Facebookissa (riippuen tosin siitä, miten ”vale uutiset” määritellään) ([Research note: The scale of Facebook's problem depends upon how 'fake news' is classified](#))

Joskin vaalien välisenä aikana FB on näyttänyt toimivan paremmin kuin Twitter ([Allcott ym.: Trends in the diffusion of misinformation on social media](#))

Ongelma on lisäksi mutkikkaampi:

- Tutkimusten valossa somen informaatiokuplat eivät ole aivan niin vahvoja kuin aiemmin oletettiin (tosin USA voi olla tässä poikkeus)
- Ongelma ei ole vain, että ihmisiä on helppo harhauttaa, jos heiltä puuttuu tietämystä ja lukutaitoa – vaan ihmiset jopa puolitetöisesti **haluavat** uskoa lähteitä ja väitteitä, jotka tajuavat epäluotettaviksi
- Ts. ihmiset valikoivat informaatiota tukemaan ennakkokäsityksiään (koska se tuottaa mielihyvää ja suojaa omaa identiteettiä) → **motivaatio** uskoa epäilyttävääkin informaatiota
- Siten pelkkä faktoihin vetoaminen ei toimi – ellei vedota myös **perustavampiin persoonallisuustasoihin, tunteisiin ja taipumuksiin**

(Tutkijoita ja tutkimusryhmiä esim. Jonathan [Haidt](#), Paul [Bloom](#), Jesse [Prinz](#); [YourMorals](#), [Moral Psych Group](#))

Samalla esimerkiksi salaliittoteoriat vetoavat, koska niihin uskominen voi olla emotionaalisesti palkitsevaa

Tieteellisen tiedon oppiminen on vaikeaa, vaatii pitkäjänteisyyttä ja sitkeyttä, ja silloinkin totuus tuntuu monesti tylsältä

Salaliittoteoriat ovat sen sijaan helppoja ja jännittäviä

On inhimillistä kaivata jännitystä mutta välttää vaivaa & voi kokea olevansa erityinen ja muiden yläpuolella

Erilaiset veljeskunnat ja muut suljetut piirit salattuine tietoineen ovat aina olleet osa kulttuureja, mutta ennen niihin vihkiytyminen vaati uhrauksia, pidättäytymistä maallisista houkutuksista, terveydelle tai jopa hengelle vaarallisia initiaatoriiittejä – nyt samankaltaisen tunteen voi saada istuessaan sohvalla juomassa kaljaa katselemalla YouTube-videoita

Lisäksi ihmistä eivät harhauta pelkästään tunteet ja sosiaaliset tarpeet

vaan ihmisen **rationaalisuus on itsessään rajoittunutta** ([*bounded rationality*](#))

(Tutkijoita esim. [Simon](#), [Kahneman](#) & [Tversky](#), [Gigerenzer](#), [Stanovich](#), [Bazerman](#))

Ei pelkkä heikkous vaan alun perin evoluutiossa kehittyneitä toiminnan ja valitsemisen tarpeellisia apuvälineitä (joita ilman arkisten ratkaisujen tekeminen ja ympäristöön reagoiminen olisi liian hidasta)

– mutta tuottavat ongelmia sitä enemmän, mitä mutkikkaampaa tietämystä ja ajattelua nykyaika vaatii

Ks. esim. "Cognitive bias cheat sheet/codex" (seuraavalla sivulla)

(<https://betterhumans.coach.me/cognitive-bias-cheat-sheet-55a472476b18>)

(<http://dailynous.com/2016/09/14/cognitive-bias-codex/>)

Informaatiota on liikaa sulateltavaksi → mutta sitä suodatettaessa myös menetetään tietoa

Merkitysvajeen vuoksi asiat eivät kytkeydy toisiinsa → mutta aukkoja täytetään helpoilla selityksillä, vetoavilla tarinoilla ja ennakkoluuloja vahvistavilla kuvitelmillä

Ei ole riittävästi aikaa ajatella, hankkia tietoa ja jäsenellä sitä → mutta kiirehdittäessä päätöksiä virheiden määrä kasvaa ja turvaudutaan mustavalkoisiin nyrkkisääntöihin

Muisti on rajallinen → jolloin olennaisia yksityiskohtia hukkuu, mutta toisaalta erottuvat yksittäistapaukset ja poikkeukset ylikorostuvat (vs. tilastolliset todennäköisyydet), omakohtaiset satunnaiset kokemukset painuvat mieleen vahvemmin kuin anonyymi, kollektiivinen ja yleistettävissä oleva asiantuntijätieto

Ihmisyksilöiden ajattelun vinoutumat eivät ole uusi havainto, vaikka niitä on psykologisesti tutkittu enemmän vasta viime vuosikymmeninä

Jo tätä ennen koko filosofisen ajattelun historia on ollut juuri pyrkimystä tiedostaa ongelmat ja kohentaa ajattelun taitoja, ts. opettaa ajattelemista ja päättelyä

Esim. uuden tieteellisen menetelmän (havainnoinnin, kokeiden ja induktiivisen päättelyn) sekä tieteellisen maailmankuvan merkittävä edelläkävijä, filosofi **Francis Bacon** (1561–1626) ja ns. ”**idolikritiikki**” **ajattelun harhakuvia vastaan** (*idola mentis; mielen kuvat*) teoksessa *Novum Organum* (1620):

- **Heimon idolit** (*idola tribus*): ihmiselle ominainen havaintokyky oletetaan yleispäteväksi ja virheettömäksi (eikä omalla tavallaan lajinomaisesti rajoittuneeksi)
- **Luolan idolit** (*idola specus*): yksilön ajatteluun pinttyy virheellisiä ennakkokäsityksiä (kasvatus, ympäristö, omat taipumukset jne.)
- **Torin idolit** (*idola fori*): kieli ja sanat ohjaavat ajattelua harhaan
- **Teatterin idolit** (*idola theatri*): perinteisiä uskomuksia ja dogmeja omaksutaan kyseenalaistamattomasti

Pelkkä tieto ja tiedon lisääntyminen ei siis riitä, vaan pulma on monitahoinen:

Tiedon lisäksi tarvitaan **kriittistä ajattelua**

Ajattelun taitojen lisäksi tarvitaan **emotionaalisia valmiuksia** kyseenalaistaa myös omia näkemyksiä ja kohdata toisin ajattelevia ihmisiä

Jotta toisia voidaan kohdata ja dialogia käydä, tarvitaan keskinäistä **luottamusta**

Kriittinen ajattelu, määrittelyä:

”Kriittinen ajattelu on järkipäistä reflektiivistä ajattelua, joka keskittyy ratkaisemaan, mitä pitäisi uskoa tai miten pitäisi toimia.”
(Robert Ennis)

”Ajattelija on kriittinen, kun perusteet vaikuttavat häneen asianmukaisella tavalla.” (Harvey Siegel)

”Kriittinen ajattelu on skeptisyyden arvostelukykyistä, harkitsevaa soveltamista.” (John McPeck)

”Kriittinen ajattelija ajattelee rationaalisesti tavalla, joka (1) edistää arvostelukykyä, (2) tukeutuu kriteereihin ja (3) on itseään korjaavaa sekä (4) kontekstietoista.” (Matthew Lipman)

Kriittinen ajattelu, määrittelyä:

”Ymmärrämme kriittisen ajattelun olevan tietoisista, itseään säätelevää arvostelmien muodostamista, joka etenee tulkinnan, analyysin, arvioinnin, päättelyn ja selittämisen keinoin todistusaineistoa, käsitteistöä, metodologiaa, kriteerejä ja konteksteja koskeviin tarkasteluihin, jotka pohjustavat kyseisten arvostelmien muodostamista.”

(American Philosophical Associationin asiantuntijapaneeli, 1990)

Kriittinen ajattelu, dialoginen opetus ja filosofointi lasten & nuorten kanssa

Lasten & nuorten filosofian
pioneerin filosofi
Matthew Lipmanin
kasvatusteoreettinen pääteos:
Ajattelu kasvatuksessa, 2019
(*Thinking in Education*, 2003)

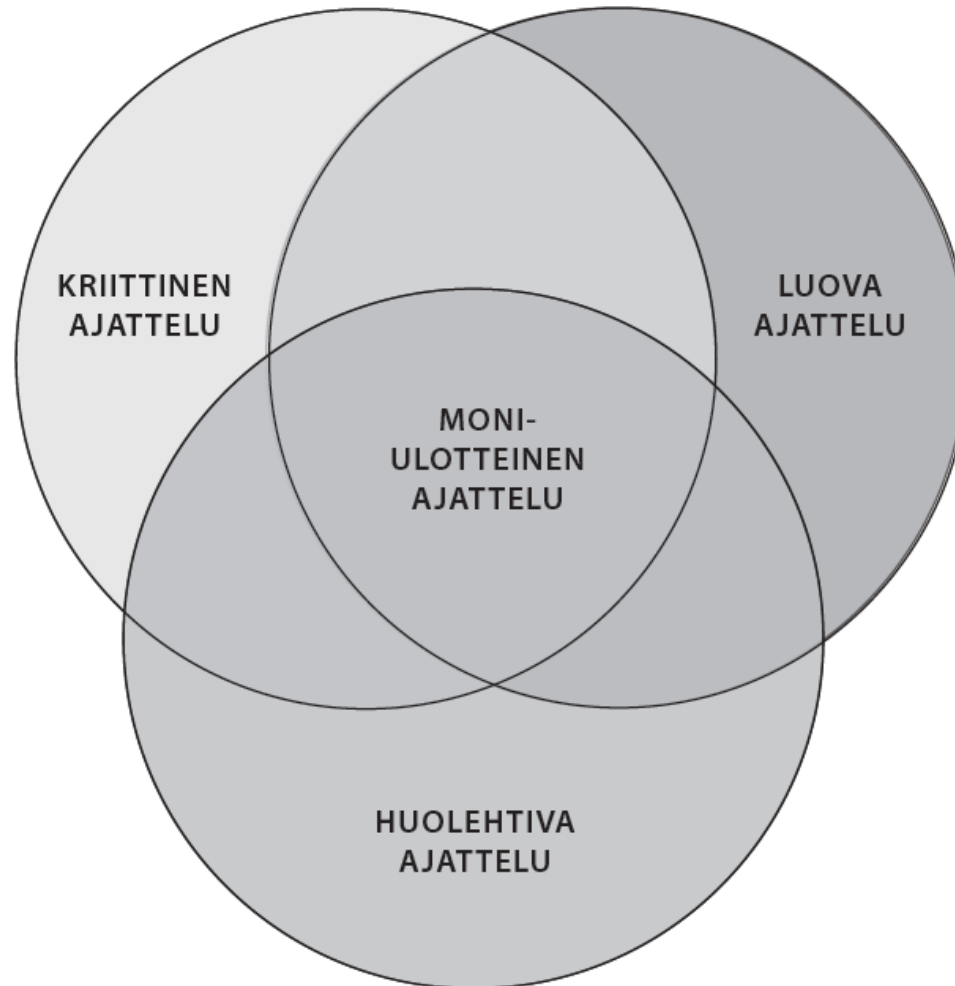

Taitavan ajattelun **moniulotteisuus**:

kriittinen, luova, huolehtiva

– tietäminen, mielikuvitus, tunteet – tieto, estetiikka, etiikka

(Matthew Lipman)

Kriittisyys **arvostelmien** muodostamisena

Arvostelmasta (esim. päätelmä, arvio, tuomio, päätös, ratkaisu, valinta) on pidättäydyttävä kunnes asiaa on **tutkittu** riittävästi

Yksilöllisen ja yhteisöllisen **tutkimisen idea** on kriittisen ajattelun ytimessä → **”tutkiva yhteisö”** (*community of inquiry*) opetuksen dialogisena käytäntönä

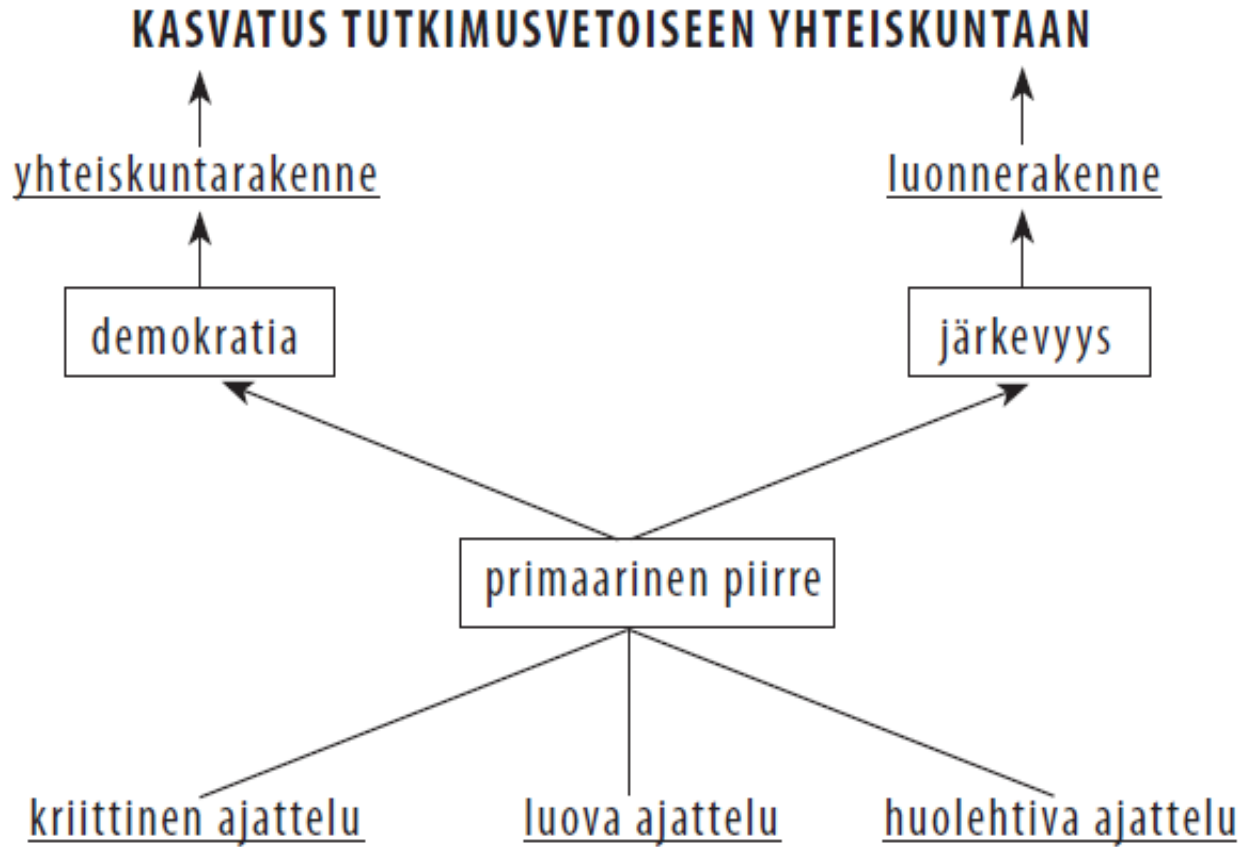
- Yksilötasolla tutkiva asenne vahvistaa **järkevyyttä**
- Yhteisön tasolla tutkiva dialoginen asenne vahvistaa **demokratiaa**

”Kriittinen ajattelija ajattelee rationaalisesti tavalla, joka (1) edistää arvostelukykä, (2) tukeutuu kriteereihin ja (3) on itseään korjaavaa sekä (4) kontekstitietoista.” (Matthew Lipman)

MATTHEW LIPMAN *Ajattelu kasvatuksessa*

Lipman:
[Ajattelu kasvatuksessa](#)

Kriittinen ajattelu tukeutuu kriteereihin

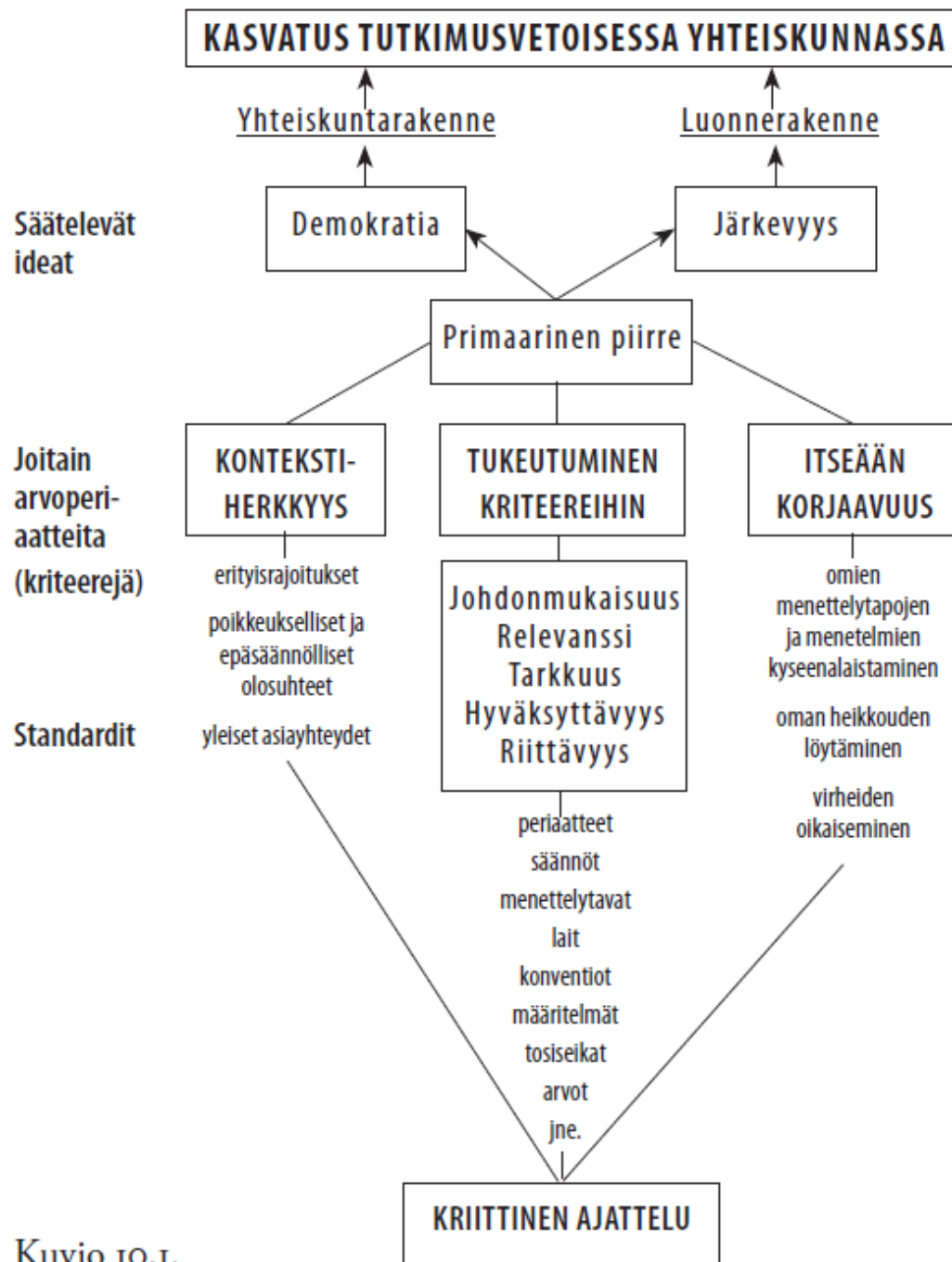
Käytämme erilaisia kriteerejä ajattelussa kaikilla elämänalueilla (usein tosin implisiittisesti ja epäreflektiivisesti), esim.:

Lait, normit, säännöt, asetukset, määräykset, vakiot, mitat, parametrit, standardit, määritelmät, ihanteet, päämäärät, suositukset, menettelytavat, metodit, tiedon lajit ym. ym. – ovat käytännössä luonteeltaan erilaisten kriteerien tyyppejä ja luokkia

Jotkin kriteerit toimivat metakriteereinä toisten kriteerien valinnassa, esim.: luotettavuus, tehokkuus, relevanssi, koherenssi, täsmällisyys, johdonmukaisuus → ajattele esim. mitä ovat tieteellisen tiedon kriteerit?

Jotkin kriteerit asetetaan muita korkeammalle yleisyys- ja tärkeytasolle, esim.: totuus, oikeus, hyvyys, oikeudenmukaisuus, kauneus

Lipman:
[Ajattelu](#)
[kasvatuksessa](#)

Kuvio 10.1.

Kriittisen **ajattelun** piirteiden tiedostaminen ei riitä, koska (kuten edellä todettiin) **sosio-emotionaalis-asenteelliset** taipumukset vaikuttavat voimakkaasti ajatteluun → on siis tavoiteltava kriittisen **ajattelijan** taipumusten ja valmiuksien ihannekriteerejä:

”Ihanteellinen kriittinen ajattelijalla on tottumuksiltaan kyselevä, tietämystä tavoitteleva, järkeilyyn luottava, avarakatseinen, joustava, arvioissaan tasapuolinen, henkilökohtaisten ennakkoluulojensa tunnistamisessa vilpitön, arvostelmissaan harkitsevainen ja halukas harkitsemaan uudelleen, ongelmanasettelussa selkeä, monimutkaisia aiheita käsitellessään järjestelmällinen, relevanttia informaatiota etsiessään huolellinen, kriteerejä asettaessaan järkipäiväinen, tutkimuksissaan asiaan keskittynyt ja sinnikäs pyrkiessään tuloksiin, jotka ovat niin täsmällisiä kuin aihe ja tutkimuksen olosuhteet sallivat.”

(American Philosophical Associationin asiantuntijapaneeli, 1990)

Kuulostaa erittäin vaativalta – eikä kukaan meistä ole kuvatunkaltainen ihannehminen

Ihannekuvaukset ovat nimenomaan ihanteita, ihanteet yleensä saavuttamattomia – mutta niiden tehtävä on näyttää suuntaa

Mutta miten ihanteiden ja tavoitteiden suuntaan pyritään?

Kun tiedollinen edistys lähti kiihtymään Baconia seuranneena aikana, avaimena oli ennen kaikkea **yksi keskeinen tutkivan ajattelun piirre:**

- Tietomme lisääntyy **yhteisen tutkimuksen, ajattelun ja keskustelun avulla** → yhteistyö, dialogi ja debatti korjaavat yksilöllisen ajattelun vinoutumia ja harhoja
- Ratkaisu ei siis löydy yksilöistä yksinään vaan yhteisöllisistä käytännöistä, kommunikaatiosta ja tiedonvaihdosta, vertais- ja uudelleenarvioinnista, kritiikistä ja itsekritiikistä, yhteisen ajattelun ja oman ajattelun yhteispelistä

Yhteiskunnassa on suuri joukko **kollektiivisia käytäntöjä**, jotka pitävät yllä ja kehittävät omassa piirissään **hyvän ajattelun kriteerejä**:

Esim.

- **Tiede** instituutiona, **tiedeyhteisöt** ja tieteellisen tutkimuksen hyvät käytännöt
- **Asiantuntijakäytännöt**, akateemiset **professiot** ja niiden pyrkimys edistää parasta toimintaa kunkin käytännön puitteissa
- Laadukas **ammattimainen tiedonvälitys**, **journalistisia** kriteereitä noudattava media
- **Opetus**, koulutus ja niitä pohjustavat **sivistyksen** ihanteet

Ajattelu kehittyy kommunikaatiossa

Keskustelu, dialogi ja debatti harjoittavat ajattelun taitoja: monimutkaisin ajattelu eli käsitteellinen ajattelu kehittyy kielen käyttämisen myötä

Nykyinen sosiokonstruktivinen oppimispsykologia (edeltäjänä esim. Lev Vygotski): lapsen ajattelu kehittyy sosiaalisen puheen sisäistyessä; korkeammat psykologiset toiminnot esiintyvät ensin yksilöiden välisissä suhteissa, toiminnassa ja kommunikaationa ennen kuin niitä sisäistetään oman ajattelun valmiuksiksi

Jo kreikkalaiset (esim. Sokrates ja Platon) ajattelivat samaan tapaan: ajattelu on sisäistettyä puhetta, ajattelun dialektiikka edellyttää keskustelun dialogia ja debattia

Dialogi yhteisharkintana ja kriittisenä ajatteluna

älykäs kommunikaatio ↔ älykäs ajattelu

reflektiivinen keskustelu ↔ reflektiivinen ajattelu

demokraattinen debatti ↔ kansalaisten kriittiset ajattelutaidot

Tällöin **dialogi** ei ole **pedagogisessa** käytössä **debatin** vastakohta vaan molemmilla voidaan pyrkiä samankaltaisiin päämääriin opetuksessa ja oppimisessa

Sosioemotionaalisen ulottuvuuden suuri merkitys

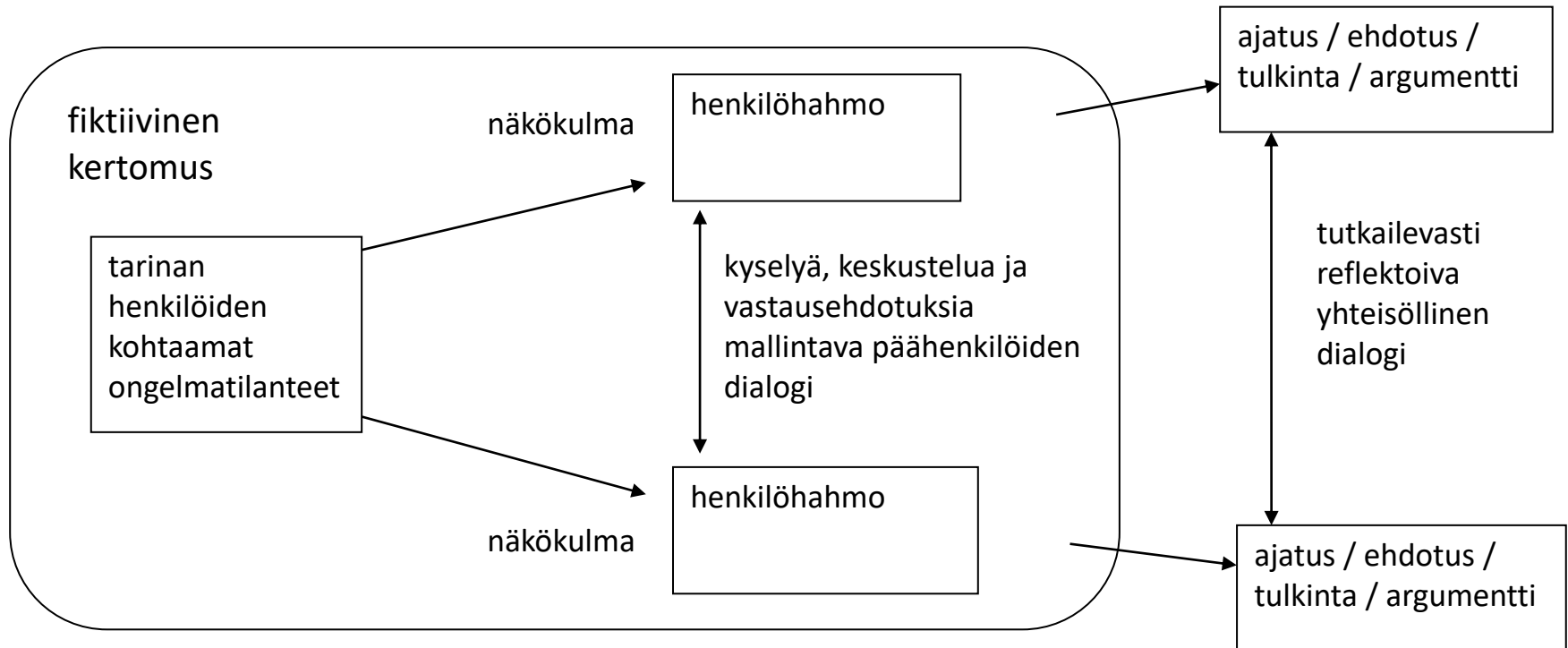
Ajattelua ei opita vain kognitiivisena taitona, eikä yhteinen tutkiva keskustelu onnistu pelkästään rationaalisella tasolla

Ns. sosioemotionaaliset valmiudet tärkeitä, kuten:

- seurata toisten ajattelua ja vastata asiallisesti ja ystävällisesti myös erimielisyyden vallitessa
  - huomata ja antaa tunnustusta toisten ajattelun ansioille
  - ottaa vastaan kritiikkiä omasta ajattelustaan & myöntää erehtyväisyytensä
  - sietää epävarmuutta & muovata käsityksiään muiden kanssa
- Näitä ei voi harjoitella yksin vaan **ryhmässä** ja yhteisössä → ryhmäyttäminen, **turvallinen** ilmapiiri

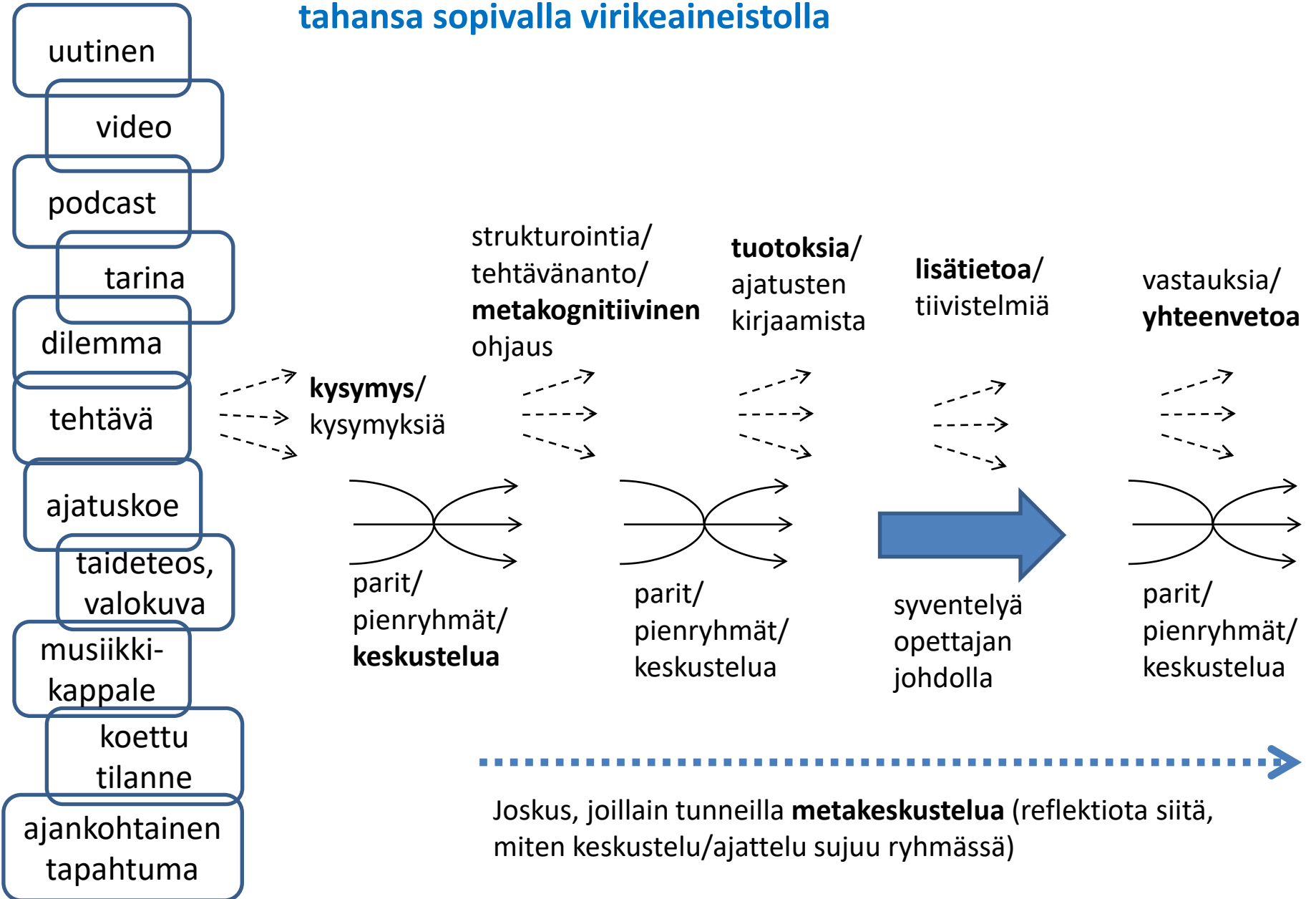

Keskeinen esimerkki dialogi- ja ajattelutaitopedagogiikasta on **pedagoginen filosofointi** eli esim. Lipmanin ”filosofiaa lapsille” (P4C) ja siinä käytetyt pienoisoromaanit → fiktiivinen tarina virittää keskusteluihin

Fiktiivisen kerronnan (lasten ja nuorten pienoisoromaanien) P4C-menetelmässä virittämä ja mallintama reflektiivinen, tutkaileva dialogi

Opetusprosessin muoto voi olla samankaltainen millä tahansa sopivalla virikeaineistolla

Olellaiset osatekijät ”tutkivassa/filosofivassa keskustelussa”:

virike joka herättää ajattelua (ja ehkä ristiriitaisia tulkintoja) +

kysymysten herättely ja koostaminen +

oma **ajattelu** +

yhteinen **keskustelu** +

metakognitiivinen taso (huomion kiinnittäminen siihen, *mitä* ajateltaessa tapahtuu) +

tuotokset (*miten ajattelu näkyy*, mitä ajatellessa syntyy) +

uusi **tieto** (*tiedonhankinta ja filosofisen ajattelun perinne*) +

metakeskustelu (huomion kiinnittäminen ryhmän yhteisenä itsereflektiona siihen, *miten ryhmä/dialogi toimii*)

Tämäntyyppisen opettamisen erityisiä haasteita:

1. **Ryhmäyttäminen, tutustuttaminen, ilmapiirin** luominen, toisia kunnioittavan ja turvallisen vuorovaikutustilanteen tuottaminen (tätä ei voi korostaa liiaksi, ratkaisevan tärkeää)
2. **Työtapojen** (sääntöjen?) pohjustaminen & **metapuhe**: on syytä ottaa opiskelijat mukaan ja tehdä tietoiseksi, millaista työskentelyä opettaja koettaa edistää)
3. **Virikkeiden** mielekkyys, kiinnostavuus, osuminen opiskelijoiden elämismaailmaan/arkiajatteluun/mielikuvitukseen, kysymysten ja keskustelujen motivoiminen (opiskelijoiden tuntemus, nuorten elämismaailman tuntemus)
4. **Ajattelun ja analyysin välineet**, tutkivan ajattelun jäsentelytavat, joita voi käyttää yhteisessä työskentelyssä → esim. pedagogisen filosofoinnin materiaalit
5. **Keskustelun ohjaaminen syvenevien kysymysten suuntaan** ja tieteellisten & filosofisten käsitteiden, näkökulmien ja **tiedon tuominen mukaan** (osin sen perusteella, mihin suuntaan keskustelut ovat edenneet eli opettajalla on joustavuutta reagoida oppituntien ketjussa siihen, mihin opiskelijat/keskustelut ovat liikkuneet)

Tässä ”tutkiva keskustelu” ei tarkoita pelkästään yhteistä luokka-/ryhmäkeskustelua, vaan **kyselevää, tutkivaa ja pohtivaa ajatusten muotoilua, ilmaisemista ja jäsentelyä**
→ prosessi voi edetä hyvin monissa eri muodoissa: parit, pienryhmät, ajatusten kirjaaminen, luova ilmaisu, verkkovälineet, väittelyt, valinnat (esim. toiminnalliset), draama jne.

Olennaista on kuitenkin, että aika ajoin tehdään yhteistä **yhteenvetoa**, jotta kaikki pysyvät mukana ja aiheessa

Keskeistä on ajattelun ja vuoropuhelun limittyminen → **rytmitys** vaikuttaa tähän: ajatteluaika / keskusteluaika → virikkeen jälkeen ja keskustelun aikana uusien kysymysten kohdalla tarvitaan (toisinaan) myös **hiljaisuutta**

Metakeskustelun merkitys

Annetaan oppilaiden tiedostaa itsekin, mihin pyritään:

- ei ainoastaan kaitseta keskustelua hyväksyttäviin ja hyviin keskustelutapoihin, vaan
- mietitään hyvän keskustelun piirteitä ja pelisääntöjä yhdessä
- mietitään, miksi keskustelua tai dialogia harjoitetaan ja miten
- mietitään, millainen on hyvä **ajatteleva ja tutkiva yhteisö**

Metarefleksio ja metakognitiot: ei keskustella pelkästään jostakin aiheesta vaan pohditaan välillä/lopuksi myös, miten keskustelu on edennyt ja miten se on sujunut

Tehdään opiskelua/oppimista ”näkyväksi”, tiedostetuksi

Opettajan rooli?

Luotettava aikuinen, turvallisen ilmapiirin luoja, sääntöjen varmistaja ja työskentelyn tuki

Virikkeiden ja herätteiden antaja, työskentelyn käynnistäjä

Hyvän ajattelun ja keskustelun mallintaja

Uteliias kyselijä, ihmettelijä ja kanssatutkija oppilaiden rinnalla

Yhteyksien osoittaja, kompromissien ehdottaja, sovittelija

Kirjuri, yhteenvetojen koostaja, keskustelun rytmittäjä

Haastaja, provosoija, sparraaja eli harjoitusvastustaja

Rajojen asettaja ja tilannetta valvova kasvatusauktoriteetti

Tiedon välittäjä ja asiantuntija käsiteltävässä aiheessa

→ näitä **joustavasti** ja kullekin **opettajalle itselleen parhaiten sopivana yhdistelmänä** (opettajalle ei tarvitse olettaa mitään yhtä pakollista roolia)

I. Keskustelun ohjaajan strategioita dialogissa

- Kannusta kysymään kysymyksiä ja havaitsemaan ongelmia
- Auta tunnistamaan ja määrittelemään keskustelun aiheita
- Houkuttele esiin näkemyksiä tai mielipiteitä
- Auta ilmaisemaan, selkeyttämään ja muotoilemaan uudelleen väitteitä
- Pura auki esitettyjä näkemyksiä
- Tulkitse sanottua ja tarkista, vastaako tulkinta puhujan tarkoitusta
- Perää johdonmukaisuutta
- Vaadi määritelmiä, havainnollistuksia ja esimerkkejä
- Etsi ennako-oletuksia
- Osoita virhepäätelmiä
- Pyydä perusteluja
- Pyydä puhujaa kertomaan, kuinka hän tietää tietämänsä
- Kannusta keksimään vaihtoehtoja ja ohjaa vertailemaan niitä
- Ryhmittele ideoita
- Viittaa mahdollisiin yhteyksiin, eroihin ja ristiriitoihin ideoiden ja näkemysten välillä
- Kuljeta keskustelua yleisemmälle tasolle ja syvemmälle filosofisiin kysymyksiin

(Ks. yksityiskohtaisesti erilaisia keskustelun ohjaamisen strategioita, interventioita, kysymysten muotoiluja esim. Fisher 2013, 123–150; Gregory ym. 2009, 23–34, 39; Lipman ym. 1980, 102–128.)

2. Esimerkkejä ajattelemiseen ohjaavista tehtävänannoista

- Muotoile (esiin tullut) ongelma omin sanoin ainakin kahdella eri tavalla. (Eri näkökulmien etsiminen, ongelmien moniulotteisuuden havaitseminen.)
- Mitä tietoa tarvitset/haluat ryhdyttyessä käsittelemään havaittua ongelmaa? (Ongelmien luonteen hahmottaminen, informaation puutteiden tunnistaminen.)
- Mikä (esim. luetussa) informaatiossa on tärkeintä ja mikä vähiten tärkeätä? Perustele. (Informaation tasojen ja arvon punnitseminen.)
- Ryhmittele havainnot/informaatio jollakin perustellulla tavalla muutamiiin eri ryhmiin. (Informaation kategorisointi, rakenteiden etsiminen informaatiosta, erilaisten jäsentelyperusteiden etsiminen.)
- Esitä ainakin kaksi erilaista ratkaisua ongelmaan. (Näkökulmat, ideointi, luovuus.)
- Esitä kaksi perustetta, jotka tukevat väitettä/päätelmää/ratkaisua ja kaksi perustetta, jotka voivat horjuttaa sitä. (Väitteiden/päätelmien vahvuuden punninta.)
- Etsi (esim. tekstistä, somekeskustelusta) tavat, joilla teksti (tai kirjoittaja) pyrkii vakuuttamaan lukijan (Kriittinen lukutaito, retoriikan ja argumentaation analyysi.)
- Etsi (tekstistä tms.) mielestäsi virheelliset oletukset ja/tai päätelmät. (Kriittinen lukutaito, argumentaation analyysi, logiikka.)
- Selitä, miksi päädyit (esim. monivalintatehtävässä tai ratkaisuvaihtoehtoja punnitessa) valitsemaasi vaihtoehtoon. Mikä olisi ollut toiseksi paras vaihtoehto? (Perustelevminen, vaihtoehtojen hahmottaminen ja arviointi.)
- Millaista uutta todistusaineistoa tai lisätietoa tarvitaan, jotta käsillä oleva ongelma voitaisiin ratkaista? Tai millaista uutta tutkimustietoa (jota ei siis vielä ole olemassa) tarvittaisiin, jotta ongelman käsittelyssä voitaisiin edetä? (Tietämyksen rajallisuuden tunnistaminen, tiedon lähteiden tiedostaminen ja tieteellisen tutkimuksen muotojen tuntemus.)

(Ks. lisää esim. Halpern, 1998; 2007; Fisher 2011; Fisher 2013.)

Lopuksi on hyvä muistaa, että **ajattelutaidot eivät kehity ilman tietämystä**

- on hallittava tietosisältöjä, jotta voidaan opetella niiden käsittelytaitoja
- uuden tietämyksen omaksumista edesauttaa metatietämys eli laaja edeltävä tietämys kokonaisuuksista ja niiden osista
- samoin oman tiedon puutteiden (tietämättömyyden) tunnistaminen edellyttää metatietämystä
- tietämyksen on oltava sisäistynyttä, jotta se voi vaikuttaa asenteisiin ja toimintaan (eikä omaa maailmankuvaansa voi ”katsoa googlesta”)
- myös ”ulkoa oppiminen” on monesti tärkeää

Ks. esim. kolumnit:

[Liisa Keltikangas-Järvinen: Pariisi ja muu nippelitieto](#)

[Anni Kytömäki: Ulkoa, kuin apteekin hyllyltä](#)

[Pirta & Risto Hotulainen: Aivojen pikkuruiset muistiyksiköt ja oppiminen](#)

Kirjoja (kannet ovat linkkejä)

älyllisen
itsepuolustuksen
pikakurssi

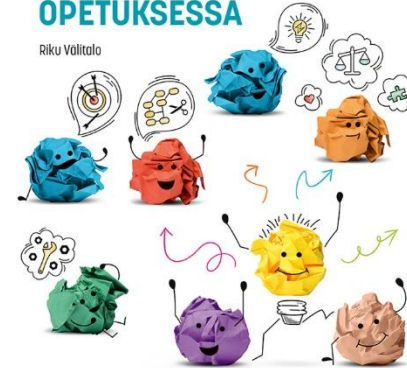
norman
baillargeon

7111

AJATTELUN
VAHVISTAMINEN
OPETUKSESSA

Riku Väitälä

PS-KUSTANNUS

Miten tunnistaa valeuutisen, mis- ja disinformaation, infovaikuttamisen, manipuloinnin tai propagandan? Miksi salaliittoteorioista on tullut valtavirtaa? Miten kehittyvän teknologian avulla tulevaisuudessa muunnellaan totuutta?

Johanna Vehkoo on palkittu toimittaja, jonka selväpiirinen tietokirja tarjoaa tietoa länsimaista demokratiaa rapauttavasta ilmiöstä ja konkreettisia keinoja sen tunnistamiseksi ja torjumiseksi.

Valheenpaljastajan käsikirja on selvitysmisopas totuudenjaukseen aikaan.

KOSMOS

Kirjoja

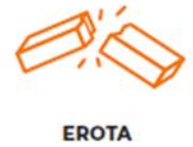
ETENE

PALAA

YHDISTÄ

EROTA

SELITÄ

EHDOTA

RYHMITTELE

TIIVISTÄ

PÄÄTTELE

PERUSTELE

AVAINSANOITA

KUUNTELE/KATSO

PUOLLA

VASTUSTA

JÄRJESTÄ

KUVITTELE

KYSY

VASTAA

MITTAA

KOETTELE

KÄYTÄ

MUUNTELE

PUNNITSE

HAVAINNOLLISTA

TAIVU

ZOOMAA

Dialogi- ja tunnetaidot opetuksessa (Opetushallitus 2022)

Verkkomateriaalina:

[dialogi-ja-tunnetaidot-opetuksessa](#)

PDF-julkaisuna:

[julkaisut/dialogi-ja-tunnetaidot-opetuksessa](#)

Verkkolinkkejä

- ”Kriittisen ajattelun opettaminen ja filosofia”, artikkeli: <https://netn.fi/artikkeli/kriittisen-ajattelun-opettaminen-ja-filosofia-pedagogisia-perusteita>
- ”Dialogisuuden ajankohtaisuus ja pedagogisen filosofoinnin käytäntö”, artikkeli: <https://netn.fi/fi/kirjat/maailman-tarkein-tehtava> (kirjassa)
- Opas ajatteluun – filosofiaa lasten kanssa*: <https://filory.files.wordpress.com/2019/02/opas-ajatteluun-filosofiaa-lasten-kanssa-opas-filo.pdf>
- ”Argumentaatiovirheet”, juliste: <https://netn.fi/fi/kirjat/argumentaatiovirheet>
- Ajattelutaidot*-kirjasarja: <https://netn.fi/fi/kirjat/Ajattelutaidot>
- Moraalimittari*, tv-sarja: <https://areena.yle.fi/1-3721857>
- Ajattelen, siis olen*, tv-sarja: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/12/15/filosofiaa-lapsille-ajattelen-siis-olen>
- Ajatusdemo*, tv-sarja: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2015/12/15/filosofiaa-nuorille-ajatusdemo>
- Tervettä skeptisyyttä*, Pauli Ohukaisen Insta-sivu: <https://www.instagram.com/tervettaskeptisyytta/>
- Valheenpaljastaja*, Johanna Vehkoon YLE-sivu: <https://yle.fi/aihe/oppiminen/valheenpaljastaja>
- Faktabaari*, faktantarkistuksen verkkosivu: <https://faktabaari.fi/>
- Factcheck*, faktantarkistussivusto: <https://www.factcheck.org/>
- Snopes*, faktantarkistussivusto: <https://www.snopes.com/>
- Vuodenvaihteessa julkaistaan uusi verkkosivusto *Kritikos.fi*, johon on koottu erilaisia apuvälineitä ja ideoita kriittisen ajattelun ja filosofian opettamiseen. Tiedotamme siitä kurssin osallistujille.

Päivän ohjelma ja aikataulu:

10.00-10.15 Aloitus, orientaatio

10.15-11.45 Luento (auditorio)

11.45-12.45 Lounastauko (omakustanteinen)

12.45-14.15 Työpajat 3 pienryhmässä (auditorio + luokat)

14.15-14.30 Kahvitauko

14.30-15.00 Loppukeskustelu (auditorio)

Ravintoloita ja kahviloita lähistöllä

Lotus Garden (kiinalainen), Rongankatu 5

Subham (nepalilainen), Rongankatu 6

Pulcinella (italialainen), Kyttälänkatu 11

Arabica Deli (Lähi-Itä), Tuomiokirkonkatu 26

Kahvila Runo, Ojakatu 3

Vohvelikahvila, Ojakatu 2

Bistro Naapuri, Tuomiokirkonkatu 24

Bakery Cafe, Tuomiokirkonkatu 26

Robert's Coffee, Tuomiokirkonkatu (Stockmann)

Stockmannin muut kahvilat

Päivän ohjelma ja aikataulu:

10.00-10.15 Aloituspöytä, orientaatio

10.15-11.45 Luento (auditorio)

11.45-12.45 Lounastauko (omakustanteinen)

12.45-14.15 Työpajat 3 pienryhmässä (auditorio + luokat)

Jakaudutaan ryhmiin:

Varhaiskasvatus & alakoulu, ryhmä Emilia

Yläkoulu & lukio & ammatilliset & muut, ryhmät Aki ja Tuukka

14.15-14.30 Kahvitauko

14.30-15.00 Loppukeskustelu (auditorio)

Koulutuksen jatko ja aikataulu:

Välitehtävä ennen osallistumista etäkoulutuskertaan:

Testaa jotakin koulutuksesta saatua virikettä omassa työssäsi.
Kirjaa kokeilun jälkeen ylös ajatuksia/kysymyksiä.

TAI

Tee suunnitelma, miten toteuttaisit dialogisen opetussession
(millaiselle ryhmälle, mihin tarkoitukseen jne., yksi A4).

Etäkoulutus (verkossa) 18.3.: **Kulttuurinen moninaisuus**

Etäkoulutus (verkossa) 1.4.: **Demokratiakasvatus**

Osallistua voi 1-3 koulutuskertaan. Etäkoulutuksista lähetetään
tiedot sähköpostitse.

Kiitos osallistujille!

Kysymyksiä tämän koulutuskerran sisällöistä voi esittää myöhemminkin:

tuukka.tomperi@tuni.fi / tuukka.tomperi@gmail.com

www.tuukkatomperi.fi

Tai **koko koulutusta koskien** (käytännöt, aikataulut ym.):

Riku Välitalo: riku.valitalo@gmail.com

Emilia Lehtinen: emilia.lehtinen@elisanet.fi

